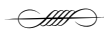

האב לחנך את בנו ללימוד ביום ומקצת הלילה, דמיירי הרמב"ם בפרק א' במצות "ולמדתם" דהיא מצוה דאורייתא המוטלת על האב, והיינו ללמדו על מנת לדעת, וליכא חיובא על האב ללמדו בכל יום ובכל לילה משום והגית בו. וכתב הרמב"ם (פרק א הלכה ו): מאימתי אביו חייב ללמדו תורה משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו, ומוליכו אצל מלמד התינוקות, עכ"ל.

נראה דהרמב"ם איירי בפרק א' בחיוב האב של תורה ללמד את בנו מעט מעט פסוקים, ובהגיע בנו לבן שש או שבע "מוליכו" אצל מלמד התינוקות, היינו דהמלמד עומד במקום האב לקיים מצות "ולמדתם". ולפי זה יש לומר

דמהאי טעמא לא קבע הרמב"ם דין חינוך למצות "והגית בו" עד פרק ב' משום דלא הטילו חינוך על התינוק ללימוד ביום ובליילה משיתחיל לדבר, אלא דוקא כשהגיע הילד לגיל הולכה אצל המלמד כשהוא בן שש או בן שבע לפי בוריו, רק אז חשיבי הבן הגיע לחינוך למצות לימוד ביום ובליילה וחל חיוב חינוך למצות "והגית בו". ופשיטא דאם האב מלמד את בנו בעצמו ואינו מוליכו אצל מלמד התינוקות חייב האב במצות חינוך ללמדו כל היום ומקצת מן הלילה כיון שהגיע הבן לשש או שבע, דלא גרע האב המשלח מהמלמד השליח. ולא היה צריך הרמב"ם להזכיר בחיוב האב כל פרטי הדינים שקבעו כאן בהלכות מלמדים, דפשיטא דנוהגים כל אלו באב המלמד את בנו בעצמו ואינו שולחו ללמוד אצל המלמד.

פרק ב הלכה ב (בכתבי היד כאן תחילת הלכה) ויושב ומלמדן כל היום כולו ומקצת מן הלילה כדי לחנכן ללמוד ביום ובליילה, ולא יכטלו התינוקות כלל חוץ מערבי שבתות וימים טובים כסוף הימים ובימים טובים, אבל בשבת אין קורין בתחלה אבל שונין בראשון, ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש. כתב הרמב"ם הלכות בית הבחירה (פרק א הלכה יב): אין בונין את המקדש בלילה וכו' ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין, עכ"ל. ויש לעיין אמאי כפל את דבריו וקבע דין זה פעמיים, פעם

בהלכות תלמוד תורה, ופעם בהלכות בית הבחירה.

יש לחקור ביסוד דין זה דאין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין בית המקדש, דיש לפרשו בשני אופנים:

א) הוא דין מיוחד בתשב"ר דמחמת חשיבות לימודם של תשב"ר אין לבטל את התינוקות אפילו לבנין בית המקדש, דאע"ג דמצות בנין המקדש מצוה חשובה מאוד, וסד"א דמבטלין תשב"ר למצוה זו, קמ"ל דמחמת

חשיבות לימוד תשב"ר לא מבטלין את התינוקות.

ב יסוד הדין הוא קילותא דמצות בנין בית המקדש, דמצוה זו שאני משאר כל המצוות, ולפיכך אין לבטל את התינוקות לשם מצוה זו.

ונפק"מ אי מבטלין תשב"ר לשאר המצוות. דאי נימא כצד א) דיסוד הדין הוא חשיבות לימודם של תשב"ר, אם כן כל שכן דאין מבטלין תשב"ר לעשיית מצוה מן המצוות. משא"כ לפי צד ב) דהוא דין מסויים מחמת גדר מצות בנין בית המקדש, אזי דוקא למצוה זו לא מבטלין את התינוקות, הא לשאר כל המצוות מבטלין.

ולכאורה יש לדחות צד א), דהא כתב הרמב"ם "חוץ מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים ובימים טובים", וכתב הגר"א (כאן) "שאו זמן סעודה", הרי מבואר להדיא דמבטלין את התינוקות לשאר מצוות כגון סעודת שבת ושמחת יו"ט, ולא אמרינן דמצות לימוד התינוקות מצוה מיוחדת היא ואינה נדחית בפני מצוות אחרות. אלא נראה כצד ב) דלכל מצוות התורה חוץ מבנין המקדש מבטלין תשב"ר, והיינו משום דמצות תשב"ר היא מצות תלמוד תורה וכשם שמבטלין תלמוד תורה של גדולים לצורך עשיית מצוה כמש"כ הרמב"ם להלן (פרק ג הלכה ד, ע"ש) כמו כן מבטלין תשב"ר למצוה אחרת. רק דאיכא דין מסויים במצות בנין המקדש דאין מבטלין תשב"ר למצוה זו.

ובמעמא דדין זה דאין מבטלין תשב"ר לבנין המקדש כתב בספר "צפנת פענח" [לגאון הרוגאצ'ובין (מהדורא תנינא, עמוד 6) משום דאין המצוה בעצם מעשה הבנין, אלא הבנין הוי הכשר מצוה גרידא, דהמצוה היא שיהא המקדש בנוי, ע"ש].

כתב בספר "מעשי למלך" [לרבי ישעיה זילבערשטיין], הלכות בית הבחירה (שם): אין מבטלין תשב"ר אפילו אם לא יתבטל התלמוד תורה דיהא אפשר ללמוד אחר כך. **ולשאר מצוות מבטלין** משום מצות חינוך כמו בגדולים, עכ"ל. היינו דהבין כצד ב) דדין אין מבטלין תשב"ר הוא משום קילותא דמצות בנין בית המקדש, ולשאר מצוות מבטלין כמו שגדולים מבטלים.

ולא הבנתי דבריו, תינח לשון הרמב"ם בהלכות בית הבחירה "אין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין" ניהא, דיש לפרש דדוקא לבנין בית המקדש אין מבטלין תשב"ר, אך איך יפרש את לשון הרמב"ם הכא בהלכות תלמוד תורה "ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש", הרי דנקט לשון "אפילו" לבנין בית המקדש, שמע מיניה דבשאר מצוות פשיטא דאין מבטלין דכך הדין בתלמוד תורה של תשב"ר. דאם כוונת הרמב"ם דלשאר מצוות מבטלין כדברי ה"מעשי למלך" היה לו לכתוב "לא יבטלו התינוקות לבנין בית המקדש", ונדייק הא לשאר מצוות מבטלין.

לפיכך נראה לומר כצד א) דלא מבטלין תינוקות של בית רבן

למצוה מן המצוות "ואפילו" לבנין בית המקדש. ויסוד הדין הוא חומרת לימודם של תשב"ר. וראיה לזה נראה מדיוק לשון הרמב"ם בהלכות בית הבחירה דכתב "ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין", משמע דוקא תינוקות, הא גדולים מבטלין. דכללא הוא במצות תלמוד תורה דמבטלין תלמוד תורה לעשיית מצוה כדאיתא בסוגיא במו"ק (ט). דמבטלין תלמוד תורה למצוה עוברת, ומדיוק לשונו משמיענו הרמב"ם דאע"ג דמצות תלמוד תורה של הגדולים נדחית מחמת שאר המצוות, לימוד תשב"ר שאני ואין לימודם נדחה לצורך מצוה "ואפילו" לבנין בית המקדש" וכל שכן לשאר המצוות.

ובביאור החילוק בין תלמוד תורה של גדולים לבין לימודם של תשב"ר נראה לומר דחלוקים הם בעצם גדר חיובם. דמצות תלמוד תורה מחייבת את האדם דוקא בזמנים שהלומד פנוי ללימוד התורה ואינו עוסק בדברים הכרחיים וכ"ש שאינו עוסק במצוות. דכבר ביארו האחרונים דבעת שהאדם דואג לצרכיו או עוסק במצוה מן המצוות לא חל עליה חיוב תלמוד תורה כלל (עיין "ברכת שמואל", קידושין סימן כז, ומש"כ לעיל עמוד ???). משא"כ תינוקות של בית רבן חיוב לימודם הוא חיוב תמידי בלא הפסק כלשון הרמב"ם כאן "ולא יבטלו התינוקות כלל". וכעין גדר זה מצינו במי שתורתו אומנותו דאינו מבטל תורתו אפילו למצות תפילה, כמבואר

ברמב"ם בהלכות תפילה (פרק ו, הלכה ח), דאין לו עסק אחר חוץ מתורה, וכן דינם של תשב"ר.

ולפי זה ניחא ליישב הקושיא אמאי כפל הרמב"ם הלכה זו, דכוונתו לשני דינים שונים. דהתם בהלכות בית הבחירה עוסק בפרטי מצות בנין הבית, צורת הבנין, מתי בונים, ומי בונה, וקבע הרמב"ם דלמצוה זו גדולים מבטלין מתורתם דכך הדין לבטל תלמוד תורה לכל מצוה, משא"כ בקטנים הלומדים אצל מלמדי התינוקות אין הם משתתפים בבנין הבית כלל.

והכא בהלכות תלמוד תורה עיקר הקמ"ל הוא דאין מבטלין תשב"ר כלל לשום מצוה ומוסיף הרמב"ם "ואפילו" לבנין בית המקדש, וכל שכן למצוות אחרות. ויסוד הדין הוא דתשב"ר חייבים בתלמוד תורה תמיד ואין לבטלם.

וראיה לדבר דאיכא דין מסויים בלימוד תשב"ר, מהש"ך (י"ד סימן שסא סעיף א). דעל דברי המחבר "מבטלין תורה להוצאת המת וכו' ותינוקות של בית רבן אין מתבטלין כלל", כתב הש"ך: תשב"ר אין מתבטלין כלל אפילו להוצאת המת עכ"ל. מוכח דאע"ג דגדולים מבטלין תורתם להוצאת המת, מכל מקום תשב"ר אין מבטלין, דדין מיוחד הוא בתשב"ר דאין מבטלין אותם כלל.

וביסוד דין לימוד תשב"ר כתבו המפרשים שהוא משום דקיום העולם תלוי בתשב"ר. וז"ל ה"משנה

כסף" כאן (ד"ה ויושב ומלמדן כל היום כולו ומקצת מהלילה): כיון דקיימא לן אם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמים וארץ לא שמת, ואמרינן בפרק כל כתבי (שבת קיט:) אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן, אם כן ראוי להמלמד שילמדו ביום ומקצת מהלילה.

אלא דאכתי צריך ביאור מהא דכתב הרמב"ם "חוץ מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים". הרי משמע להדיא דיש דין ביטול תשב"ר לצורך מצוה, ובזה נסתר מה שכתבנו דאין מבטלין תשב"ר כלל לשום מצוה. ובביאור דין זה נקדים ונעיין בגדר המחייב של תלמוד תורה על פי הקרא ד"אם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמים וארץ לא שמת"י כמו שכתב ה"משנה כסף" הנ"ל.

איתא במדרש אגדה (על מגילת אסתר פרשה ג): אין העולם יכול להתקיים, אפילו שעה אחת וכו' אלא בשביל התורה שהוגין בה יומם ולילה, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת (ירמיה לג, כה), עכ"ל. ואיתא בפסחים (סח): אמר רבי אלעזר אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, וכתב רש"י: אם לא בריתי של יומם ולילה, דהיינו תלמוד תורה, שכתוב בו (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, עכ"ל. ומשמע ד"יום" ו"לילה" שני זמנים שונים הם במצות תלמוד תורה, דחובת תלמוד תורה חובת היום היא,

והיום מתחלק שני חלקים שונים, והיום מחייב בפני עצמו, והלילה מחייב בפני עצמו.

וסמך ליסוד זה נראה מלשון המדרש (שמות רבה, פרשה מז ד"ה ויהי שם, הובא ב"עבודת המלך" כאן) על הפסוק ויהי שם עם השם ארבעים יום וארבעים לילה: וכי אפשר לו לאדם להיות מ' יום בלא מאכל ובלא משתה, ר' תנחומא בשם ר"א ב"ר אבין בשם ר' מאיר אומר וכו' לחם לא אכל אבל מלחמה של תורה אכל ומים לא שתה אבל מימיה של תורה שתה והיה למד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה, ולמה היה עושה כך אלא ללמד את ישראל שיהו יגעים בתורה ביום ובלילה, עכ"ל. משמע דלמד משה בשתי צורות לימוד שונות, דביום "היה למד תורה" ובלילה היה "פושט אותה" (ועיין משי"כ בזה להלן עמוד ??? סוף פרק ג). ובהמשך המדרש (שם): רבנין אמרי ביום ובלילה, שנאמר ויהי שם עם השם ארבעים יום וארבעים לילה, לכך התקינו חכמים שיהיו המשנין יושבין בבקר ובערב, לקיים מה שנאמר (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזו מפניך והגית בו יומם ולילה, עכ"ל. הרי להדיא דהיו ה"משנין", דהיינו המלמדים, יושבים גם ביום וגם בערב לקיים והגית בו יומם ולילה. דהיום מחייב בתלמוד תורה והלילה מחייב בתלמוד תורה.

ולפי זה יש לעיין בימים מקודשים האם היום מחייב תלמוד תורה, דלכאורה

יש לומר דקדושת היום מחייבת במצוות היום כגון עונג ושמחה, וממילא נדחית מצות תלמוד תורה לגמרי. אולם זה אינו. ואדרבה, קדושת היום מחייבת לא רק שאר מצוות אלא אף מצות תלמוד תורה. [והארכנו בזה להלן עמוד ???, בענין חייב אדם להקביל את פני רבו ברגל, ע"ש.] וז"ל הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ו הלכה יט): אע"פ שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו, אלא כך היא הדת, בבקר משכימין כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונין עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללין תפלת המנחה וחוזרין לבתיהן לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה, עכ"ל. מבואר בדברי הרמב"ם דק"ל כרבי יהושע (ביצה טו): דבעינן חציו לכם וחציו לשם, ובצירוף שניהם ביחד מקיימים קדושת היום, "לכם" באכילה ושתייה, ו"לשם" בהשכמה לבית המדרש לפני הסעודה וחזרה לבית המדרש לאחריה.

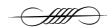
ומעתה כיון דיסוד לימוד תשב"ר הוא חובת היום על פי הקרא ד"אם לא בריתי יומם ולילה" יש לעיין יום מקודש מהו חובתו לגבי לימוד תשב"ר ואיך מקיימים בו מצות תלמוד תורה של תשב"ר. ונראה לומר דזה גופא מה שכתב הרמב"ם כאן "חוץ מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים", דכוונתו לקבוע איך מקיימים לימוד תשב"ר - דהיינו מצות תלמוד תורה - בשבתות וימים טובים

בתורת קיום קדושת היום. דאין כוונת הרמב"ם לדין דחיית לימוד התורה וביטולה לצורך מצות עונג שבת ושמחת יו"ט, דהרי כבר קבע הרמב"ם לעיל "ולא יבטלו התינוקות כלל", אלא כוונתו לדין קיום, כלומר דאע"ג דיום חול מחייב לימוד תשב"ר באופן מסויים, יום מקודש מחייב לימוד תשב"ר באופן אחר. דלימוד התינוקות הוא קיום ביום עצמו דיינו בימות החול, אלא דקיום זה לובש צורה אחרת ביום מקודש כיון דהוא קיום קדושת היום. וצורת קיום תלמוד תורה ביום מקודש היא צורה של חציו לכם וחציו לשם. וממילא מובן הא דמפסיקין ערבי שבתות וימים טובים לשם סעודת שבת ויום טוב, דאין גדר דין זה ביטול לימוד תשב"ר, דלימוד התינוקות הוא קיום ביום עצמו וביום מקודש מקיימים התינוקות את קיום היום על ידי אכילת סעודת שבת או יו"ט בזמניהן ולימוד התורה כסדרם בשאר שעות היום, והכל נכלל בקיום אחד של קדושת היום.

ולפי זה סרה מאליה קושיית ה"בני בנימין" נרב אליהו ראבינאוויץ תאומים] (ראה ספר הליקוטים) אמאי כתב הרמב"ם "בסוף הימים" ולא כתב מחצות היום משום הכנה לסעודה. דהכנה לסעודה אינה אלא מצוה משאר המצוות ואין ענינה כאן, אלא "בסוף הימים" פירושו משעה שנתקדש היום. **ומה** שהוסיף הרמב"ם בהמשך דבריו וכתב "ובימים טובים", ביאר ה"בארות המים" דאין כאן פסקה חדשה אלא הכל מוסב על מה שכתב לעיל: "בסוף הימים", וכוונת הרמב"ם ובימים

טובים בסוף הימים, והיינו לקיים "חציו לכם" דאף הוא חלק מקיום קדושת היום. וכמש"כ הרמב"ם בהלכות יו"ט (הובא לעיל): מתפללין תפילת המנחה וחוזרין

לבתיהן לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה. נועיין מה שכתב בספר "משנה כסף" כאן דלענין תשב"ר קי"ל כולה לכם, ולא ירדתי לעומק כוונת דבריו בזה.

פרק ב הלכה ב (בכתבי היר כאן תחילת הלכה) ויושב ומלמדן כל היום כולו ומקצת מן הלילה כדי לחנכן ללמוד ביום ובלילה ולא יבטלו התינוקות כלל וכו' אבל בשבת אין קורין בתחלה אבל שוניין בראשון. הרמב"ם מיירי בהלכה זו בעיקר חיוב המלמד בלימוד תשב"ר. פתח ב"ויושב ומלמדן כל היום כולו", וכתב בהמשך: "ולא יבטלו התינוקות כלל". ובאמצע דבריו כאן הזכיר חיוב חינוך: "כדי לחנכן ללמוד ביום ובלילה". ויש לעיין אמאי, דחיוב חינוך הוא חיוב אחר בפני עצמו, ומה מקומו כאן.

ובלילה. דבין חיוב לימוד בלילה ובין איסור עסק בשבת בדבר שצריך עיון גדול נוהג בתלמוד תורה דגדולים, וצריך לחנך את הקטנים.

כתב ה"משנה כסף" בביאור לשון הרמב"ם: "ומלמדן כל היום כולו ומקצת מן הלילה כדי לחנכן ללמוד ביום ובלילה", וז"ל, מש"כ הרמב"ם כדי לחנכן היינו כיון שאין מכבידין על התינוקות דהא אמרינן בבבא בתרא (כא.) 'מאן דקארי, קארי, ומאן דלא קארי ליהוי צוותא לחבריה', משום הכי אמר מדין חינוך כלומר ללמדם שירגילו בתלמוד ביום ובלילה, עכ"ל.

עוד יש לעיין בסיפא: "אבל בשבת אין קורין בתחלה אבל שוניין בראשון". דין זה הוא מדיני עונג שבת, כמו שכתב הרד"ע (הובא בספר הליקוטים כאן), וז"ל, מפני עונג שבת, ונראה דאפילו בגדולי החכמה הוא הדין (דאין קורין) בדבר שצריך עיון גדול, עכ"ל. וקשה, אם כן אמאי השמיט הרמב"ם דין זה בהלכות שבת (פרק ל) בדיני עונג שבת כיון דדין זה נוהג בין בתינוקות הלומדים אצל מלמדיהם ובין בגדולים העוסקים בתורה. ועוד, לדברי הרד"ע אמאי לא כתב הרמב"ם "כדי לחנכן" בסיפא לגבי דין "בשבת אין קורין בתחלה" כשם שכתבו ברישא לגבי דין לימוד ביום

נראה כוונתו דתרי דיני נאמרו בלימוד תשב"ר: (א) עיקר חובת לימודם, והיא חובה מיוחדת הנאמרה בתשב"ר משום דקיום העולם תלוי בלימודם, כמו שכתבו המפרשים. דין זה מחייב לימוד תמידי ואין לבטלם מלימודם כלל אפילו לצורך מצוה עוברת (עיין מה שביארנו בזה לעיל עמוד ?? ד"ה והכא); (ב) שיעור מעשה לימודם, היינו איך ומתי ילמדו התינוקות בפועל. ויסוד דין (ב) הוא לקבוע עד כמה אפשר להכביד על התינוקות כיון דמתקשים הם ללמוד. ומקור דין זה הוא מהא דאיתא בב"ב